

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΤΟΜΟΣ 39, ΤΕΥΧΟΣ 115, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 2022

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΟΡΓΑΝΟ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΠΡΟΕΔΡΟΙ ΤΗΣ ΕΦΕ

† ΚΩΝ/ΝΟΣ ΤΣΑΤΣΟΣ – ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ
† ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΝΕΛΟΠΟΥΛΟΣ – ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ
† ΙΩΑΝΝΗΣ ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ – ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ
† ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ – ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ
† ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΣ – ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ
† ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ – ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΣ

ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ ΤΑΣΙΟΣ, ΕΘΝ.ΜΕΤΣ.ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΦΕ

ΠΕΤΡΟΣ ΓΕΜΤΟΣ: ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ: ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ: ΓΕΝΙΚΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ: ΤΑΜΙΑΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΜΑΡΑΓΓΙΑΝΟΥ – ΜΕΛΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΕΤΣΙΟΣ – ΜΕΛΟΣ
ΜΑΡΙΑ ΒΕΝΕΤΗ – ΜΕΛΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

ΑΝΑΠΟΛΙΤΑΝΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΑΝΔΡΙΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΚΡΗΤΗΣ)
ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝ. ΙΩΑΝ/ΝΩΝ)
ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑΝ/ΝΩΝ)
ΑΡΓΥΡΑΚΗ ΡΕΓΓΙΝΑ (ΚΑΘΗΓ. ΑΣΚ ΤΕΧΝΩΝ ΠΑΝΕΠ.ΘΕΣ/ΚΗΣ)
ΑΥΓΕΛΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΒΙΡΒΙΔΑΚΗΣ ΣΤΕΛΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΓΕΜΤΟΣ ΠΕΤΡΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΡΑΚΗΣ)
ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΣ ΝΕΝΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ)
ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ ΝΙΚΟΛΙΤΣΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠ.)
ΓΛΥΚΟΦΥΔΗ ΑΘΑΝΑΣΙΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΔΕΛΗΒΟΓΙΑΤΖΗΣ ΣΩΚΡΑΤΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΔΕΛΗΓΙΩΡΓΗ ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΔΕΛΛΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΠΑΤΡΩΝ)
ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΜΙΧΑΗΛ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΔΡΑΓΩΝΑ-ΜΟΝΑΧΟΥ ΜΥΡΤΩ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ)
ΔΡΟΣΟΣ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ ΕΛΕΝΗ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΙΓΑΙΟΥ)
ΙΕΡΟΔΙΑΚΟΝΟΥ ΚΑΤΕΡΙΝΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝ/ΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ)
ΚΑΛΔΗΣ ΒΥΡΩΝ (ΚΑΘΗΓ. ΕΘΝ. ΜΕΤΣ. ΠΟΛ/ΧΝΕΙΟΥ)
ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ ΕΛΕΝΗ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΚΑΡΑΣΜΑΝΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΕΘΝ. ΜΕΤΣ. ΠΟΛ/ΧΝΕΙΟΥ)
ΚΑΡΑΦΥΛΛΗΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ)
ΚΑΛΦΑΣ ΒΑΣΙΛΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΚΟΥΤΟΥΓΚΟΣ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΕΘ. ΜΕΤΣ. ΠΟΛ/ΧΝΕΙΟΥ)
ΚΩΣΤΑΡΑΣ ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΛΑΜΠΡΕΛΛΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠ.)
ΛΕΜΠΕΝΤΕΦ ΑΝΔΡΕΑΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΚΡΗΤΗΣ)

ΜΑΓΓΙΝΗ ΓΚΟΛΦΩ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ)
ΜΑΝΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ (ΚΑΘΗΓ. ΔΗΜΟΚΡ. ΠΑΝ. ΘΡΑΚΗΣ)
ΜΑΡΑΓΓΙΑΝΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΜΑΡΚΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ)
ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΜΑΡΚΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΠΑΤΡΩΝ)
ΜΠΙΤΣΑΚΗΣ ΕΥΤΥΧΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ)
ΜΠΕΓΖΟΣ ΜΑΡΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΜΠΟΥΓΑΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΝΟΥΤΣΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑ/ΝΩΝ)
ΞΗΡΟΠΑΪΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (ΑΣΚ ΤΕΧΝΩΝ- ΑΘΗΝΑ)
ΠΑΝΤΑΖΑΚΟΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΠΑΠΑΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠΙΣΤ. ΚΥΠΡΟΥ)
ΠΑΤΕΛΗ ΙΟΛΗ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΠΑΤΡΩΝ)
ΠΕΛΕΓΡΙΝΗΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΠΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ ΤΕΡΕΖΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΠΕΤΣΙΟΣ ΚΩΣΤΑΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑΝ/ΝΩΝ)
ΠΟΛΙΤΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΠΡΕΛΟΡΕΝΤΖΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΡΟΥΣΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΚΡΗΤΗΣ)
ΡΩΜΑΝΟΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΙΓΑΙΟΥ)
ΣΚΟΥΤΕΡΟΠΟΥΛΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΣΤΡΑΓΓΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠ.)
ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΑΡΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΣΦΕΝΔΟΝΗ ΔΗΜΗΤΡΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ)
ΤΑΤΛΑ ΕΛΕΝΗ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΔΥΤ. ΑΤΤΙΚΗΣ)
ΤΕΖΑΣ ΧΡΗΣΤΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ)
ΤΕΡΕΖΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΠΑΤΡΩΝ)
ΤΖΑΒΑΡΑΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΚΡΗΤΗΣ)
ΤΣΙΝΟΡΕΜΑ ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΚΡΗΤΗΣ)
ΦΑΡΑΚΛΑΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠ.)
ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗΣ ΠΑΥΛΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΧΡΟΝΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΨΥΛΛΟΣ ΣΤΑΘΗΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ)
ΨΗΜΜΕΝΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ (ΚΑΘΗΓ. ΠΑΝΕΠ. ΙΩΑΝ/ΝΩΝ)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: ΚΑΘΗΓ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΑΝΔΡΟΥΛΙΔΑΚΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΒΟΥΔΟΥΡΗ ΣΟΦΙΑ
ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ ΣΩΤΗΡΙΟΣ
ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΚΛΕΙΤΟΣ
ΚΑΛΟΓΕΡΑΚΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ
ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟΥ ΕΛΕΝΗ

ΜΑΓΓΙΝΗ ΓΚΟΛΦΩ
ΜΑΡΑΓΓΙΑΝΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ
ΜΙΝΕΒΑ ΣΙΛΒΙΑ
ΝΤΑΒΟΥ ΜΠΕΤΙΝΑ
ΠΕΤΣΙΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΠΛΕΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ
ΤΕΡΕΖΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ
ΧΡΙΣΤΙΑΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ

Η δημοσίευση μελετών και άρθρων στην Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση δεν υποδηλώνει την αποδοχή των γνώμών του συγγραφέα, ο οποίος εκ των πραγμάτων έχει την ευθύνη για τα όσα γράφει

GREEK PHILOSOPHICAL REVIEW
PUBLISHED BY THE GREEK PHILOSOPHICAL SOCIETY
5 SIMONIDOU STR., 174 56 ALIMOS - GREECE

The Greek Philosophical Review is the scientific journal of the Greek Philosophical Society. Since 1984 it is published regularly, three (3) times per year, being the oldest and the most prominent philosophical journal in Greece. It addresses itself to researchers and thinkers, whether they live in Greece or abroad. It embraces all philosophical movements and promotes works from philosophy, humanities and social sciences. Faithful to the principles of intellectual pluralism laid down in the Society's Constitution, its purpose is to unify the philosophical forces in Greece and abroad. Its aspiration is to provide a forum for these forces. For 40 years the Greek Philosophical Review has been the genuine expression of Greek philosophical thought.

Submissions

The Journal accepts scientific papers, short essays, research notes and projects, book reviews and miscellaneous other works. Papers (scientific publications) are subject to **double blind peer review**.

Guidance to the authors

Primary language of the Journal is Greek. The Journal also accepts important manuscripts in English and French language. All works will be originals. The authors are solely responsible for the linguistic form and the content of their work. All submissions should be sent via email.

Charges

Annual subscriptions for individuals in the EU is €40 EUR; outside the EU and organisations: €50 EUR. Works with DOI: €70 EUR; peer reviewed manuscripts with DOI: €150 EUR.

Intellectual property

Reviewed and published scientific papers and other works with DOI are published under Creative Commons (CC) licence. All other works are subject to © Copyright that belongs to the Greek Philosophical Review.

Research ethics

The Journal is taking all reasonable steps to identify and prevent the publication of papers where research misconduct has occurred.

Confidentiality

The Greek Philosophical Review recognises the importance of personal data, hence considers their protection and preservation to be of utmost importance, taking all necessary technical measures and observing the applicable legislation.

Publication details

Greek Philosophical Review, Triannual Scientific Journal.

Director:

Prof. Konstantinos Boudouris

Editorial and Publication Committee

Androulidakis Konstantinos

Boudouri Sophia

Christias Panagiotis

Davou Bettina

Dimitrakopoulos Konstantinos

Ioannides Kleitos

Kalogerakos Ioannis

Kalokairinou Eleni

Maggini Gkolfo

Maraggianou Evangelia

Mineva Silvia

Petsios Konstantinos

Pleios Georgios

Terezis Christos

Theocharides Soteris

Voudouris Ioannis

Correspondence:

Prof. Konstantinos Boudouris

Greek Philosophical Review

Simonidou 5, 17456 Alimos, Hellas

E: info@philosophia.org.gr

W: philosophia.org.gr

DOI: 10.57587/GPR

ISSN: 1105-8978

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΜΕΛΕΤΕΣ

ΝΙΚΗ-ΧΑΡΑ ΜΠΑΝΑΚΟΥ – ΕΥΔΟΞΙΑ ΔΕΛΛΗ: ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ ΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ	3
ΙΩΑΝΝΗ Ν. ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΤΗΤΑ: ΜΙΑ ΡΙΖΙΚΗ ΑΛΛΑΓΗ «ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΟΣ»	6
ΣΩΤΗΡΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΗ ΒΟΥΔΟΥΡΗ Η ΥΠΑΡΞΗ ΣΤΟΝ ΕΓΚΛΕΙΣΜΟ: ΜΙΑ ΑΦΑΙΡΕΤΙΚΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΣΤΑ ΣΥΜΒΑΝΤΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ	19
ΝΙΚΟΥ ΜΑΚΡΗ: ΚΕΝΟ ΚΑΙ ΚΕΝΟΤΗΤΑ, ΠΛΗΡΩΜΑ ΚΑΙ ΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	39
ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΜΕΛΙΔΩΝΗ: Η ΔΙΕΥΡΥΝΣΗ ΤΟΥ ΝΟΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ ΣΤΟΝ MERLEAU-PONTY ΚΑΙ ΣΤΟΝ LEVI-STRAUSS	49
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΠΑΡΜΠΟΥΤΗ: Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΤΟΥ ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΓΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΑΡΕΤΗΣ ΚΑΙ Η ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ	59

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΛΟΓΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΣΤΟΧΑΣΜΟΣ: ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΓΕΩΡΓΟΒΑΣΙΛΗΣ

Νίκος Μακρής:

Δημοσθένη Γεωργοβασίλη, *Ομολογία, Αναγνώσεις, Αμφισβητήσεις, Αναφορές, Ανέκδοτα φιλοσόφων και στοχαστών, Θεατρικός λόγος, Ομολογία, κ.α.*

80

Πέτρος Φαραντάκης:

Θανάση Σακελλαριάδη, «*Ψυχής πείρατα*». *Στα μονοπάτια της συνείδησης*, Gutenberg, Αθήνα, 2020, σελ. 219

83

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Περιοδικό Επιστροφή,

International Journal of Professional Ethics in Philosophy and Education.
Studies and Practices

92

Αθηναϊκά βραδινά

Φιλοσοφικών συζητήσεων και αναζητήσεων

93

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΣΤΗΝ ΕΦΕ ΚΑΙ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

94

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΕΛΑΒΕ Η ΕΦΕ

96

Η ΥΠΑΡΞΗ ΣΤΟΝ ΕΓΚΛΕΙΣΜΟ. ΜΙΑ ΑΦΑΙΡΕΤΙΚΗ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΣΤΑ ΣΥΜΒΑΝΤΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΣΩΤΗΡΙΟΥ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΟΥ ΒΟΥΔΟΥΡΗ

Περίληψη:

Προς αναζήτηση της ευδαιμονίας της πόλης και των συνεκτικών δυνάμεων αυτής που την στηρίζουν ξετυλίγουμε μια προβληματική για τη διάρρηξη του νοήματος των καθημερινών ανθρωπίνων σχέσεων και των κινδύνων που αυτή εγκυμονεί για την πολιτική κοινωνία.

Πρόκειται λοιπόν για ένα εγχείρημα αφήγησης και διερώτησης για την ανακατασκευή του νοήματος του βίου εξ αιτίας της πανδημίας. Ο στοχασμός που ακολουθείται καθορίζεται από το πολιτικό και κοινωνικό προς το προσωπικό και διαπροσωπικό επίπεδο, προσεγγίζοντας μόνο τις αρνητικές πτυχές και τους κινδύνους (risks) που ελλοχεύουν.

Εν προκειμένω το άρθρο αναφέρεται στην απειλούμενη διάρρηξη της σχέσεως πολίτη-κράτους, στην απειλή της ταυτότητας, στην αποδιοργάνωση και στην αδυναμία αποτύπωσης των συναισθημάτων και των συναφών σκέψεων. Εξετάζεται η ισχύς των επιπτώσεων αυτών επί της ανθρώπινης ύπαρξης, των δικαιωμάτων, και ειδικότερα επί του πολιτικού ανθρώπου. Πιο συγκεκριμένα σκοπός της παρούσας εργασίας είναι η έκθεση και η εξέταση των ακόλουθων ζητημάτων υπό την μορφή προετοιμασίας ενός διαλόγου :

1. Τις προσωπικές προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο άνθρωπος, επειδή λόγω του εγκλεισμού και του περιορισμού του αλλοιώνεται το εύρος της εμβέλειας των δράσεών του και χάνει σταδιακά τη διασύνδεσή του με τη φυσική πόλη.
2. Τη σχηματική ανάλυση της τρέχουσας κοινωνικής κατάστασης, όπως αυτή συμβαίνει να διαμορφώνεται σε καταστάσεις τέτοιου εγκλεισμού.
3. Την εκ των πραγμάτων ατόνηση των φυσικών δράσεων που επιδρά στην ύπαρξη και στη δυνατότητα εξάσκησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.
4. Τον κίνδυνο να καταστεί ο πολίτης αντικείμενο εκμετάλλευσης ένεκα της παράλληλης παγίδευσής του στον ψηφιακό άυλο κόσμο.
5. Σύντομη αναφορά στις δράσεις που απαιτούνται.

Λέξεις κλειδιά: Εγκλεισμός, αφανής χώρος, διακινδύνευση δικαιωμάτων, κίνδυνοι σε πολιτικό & κοινωνικό επίπεδο, covid 19.

Summary:

In search of the city of well-being and the forces that support it, the article unfolds a critical discussion about the rupture of the meaning of everyday human relations and the risks in the cohesion of civil society. It is therefore an essay on the reconstruction of the meaning of life as it is affected by the pandemic. The analysis progresses from the political and social to the personal and interpersonal level, focusing mainly on the negative aspects and the risks involved. In this context, the article denotes the rupture of the citizen-state relationship, the threats to identity, the deregulation and the growing inability to manage emotions and related thoughts, by examining the impact of these effects on human existence, rights, and in particular the political person. Specifically, purpose of this paper is to report and address the following issues in the form of preparing a dialogue:

1. The personal challenges that man faces, due to social distancing;
2. The schematic analysis of the social situation, as it happens to be formed in situations of such confinement;
3. The de facto atonement of physical actions that affects the existence and the possibility of exercising human rights;
4. The risks involved due to the isolation in the digital immaterial world;
5. Brief discussion about the actions required.

Keywords: Social distancing, isolation, virtual space, risk, human rights, political risk, social risk, SARS-CoV-2, digital world.

Εισαγωγή

Σε όλες τις ιστορικές και βιογραφικές περιστάσεις μπορεί να εξεταστεί η επίδραση της τοπικής αλλαγής εντός ενός συγκεκριμένου κόσμου. Τα ζητήματα που αφορούν τις απαρχές της κοινωνίας και της νομιμότητας της εξουσίας του κράτους πάνω στο άτομο απασχόλησαν διαχρονικά τους στοχαστές. Η μεταβολή των συνθηκών, ενίοτε μεσαίας ή/και μακράς ισχύος και εμβέλειας, επιφέρει αναδιαρθρώσεις ακόμα και ματαίωση τόσο στα συννομολογηθέντα¹ όσο και στην

¹ Περί συγκρότησης της κοινωνίας βλ. Ησιόδου, *Έργα και ημέραι* (8^{ος} αιώνας π.Χ.). Μαχιδάσα Αϊτάρεια, *Aitareya Brahmana* (βέδα, 6^{ος} αιώνας π.Χ.). Ο Πλάτων, ο Επίκουρος και ο Ασόκα αναφέρονται αναλυτικότερα στο κοινωνικό συμβόλαιο, όπως αργότερα αυτό αναπτύχθηκε εκτενέστερα στο Διαφωτισμό από τους Ούγκο Γκρότιους (1625), Τόμας Χομπς (1651), Σάμουελ Πούφεντορφ (1673), Τζων Λοκ (1689), Ζαν-Ζακ Ρουσσώ (1762), και Ιμμάνουελ Καντ (1797). Βλ. Πλάτωνος, *Πολιτεία* 369b-d, Πλάτωνος, *Κρίτων* 5c-52d, Λουκρητίου, *Διογένης Λαέρτιος* X150, A. L. Basham, *The Wonder that was India* (Rupa 1986) 83, Άρη Στυλιανού, *Θεωρίες του*

συναντίληψη των κοινών τόπων του λαού,² σε συνάρτηση με τη θέση την ίδια του ατόμου στην κοινωνία και στον πραγματικό στόχο της ευδαιμονίας αυτού. Μια αλλαγή δεν εμφανίζεται ποτέ άμεσα και με σαφή τρόπο ως «αλλαγή του κόσμου». Αξιολογείται ως μεγάλη ή μικρή σε σχέση με αυτόν τον κόσμο, με τρόπο αποκλειστικά αναδρομικό, μέσω των συνεπειών που επιφέρει.³

Τούτος ο αγώνας προσαρμογής του ανθρώπου για να αποφύγει τη λύμη (και ακολούθως τη ζημία, μερική ή ολική που οδηγεί εν τέλει στην περίσωση ή διαφορετικά στον τερματισμό της σχέσης πολίτου-κράτους), τον ωθεί στο να επιλέγει την προάσπιση του εαυτού του, στιγμιαία ή στο διηνεκές, εξορκίζοντας παράλληλα και με αυτό τον τρόπο το κακό και το άδικο από το οποίο νιώθει ότι απειλείται.

Εάν η πολιτεία αδυνατεί να επιβάλλει την παρουσία της, εκ των πραγμάτων παρουσιάζεται ο κίνδυνος κλονισμού της εμπιστοσύνης⁴ μεταξύ πολίτη και κρά-

κοινωνικού συμβολαίου από τον Γκρότιους στον Ρουσσώ (Πόλις 2006).

² Περί της λέξεως και της έννοιας «λαός», βλ. Απολλόδωρου, *Βιβλιοθήκη*, Α 7,2. Όπου αρχικά περιγράφεται ότι (σύμφωνα με τον μύθο), προκειμένου να αναγεννηθεί το ανθρώπινο γένος, ο Δευκαλίων και η Πύρρα, κατόπιν εξουσιοδότησεως του Διός, πέταγαν πέτρες, πίσω τους (πέτρα = λάς, εξ ου και λίθος, λαξύω, Ελ-λάς κτλ). Από την πρώτη πέτρα που πέταξε ο Δευκαλίωνας προήλθε ο Έλ-λην (δηλ. <Ελ, Σελ, hΕλ>, ο φωτεινός, λαμπρός + λας), ο γενάρχης των Ελ-λήνων και του τόπου που λέγεται Ελ-λάς. Οι άνθρωποι που δημιουργήθηκαν από τις πέτρες ονομάστηκαν λαός, δηλαδή οι άνθρωποι που γεννήθηκαν από τις πέτρες. Κατά συνειρμικό τρόπο θα λέγαμε ότι ο μύθος υποδηλώνει δύο πράγματα: (α) Το (πολύ μεγάλο) πλήθος του λαού και η κυριαρχία του επί του τόπου (ως τα αμέτρητα βότσαλα και πέτρες του τόπου), και (β) ότι ως λίθοι ο λαός αποτελεί το δομικό στοιχείο της πολιτείας, δρώντας κατά τρόπο αυθύπαρκτο, χωρίς να χρειάζεται να υπ-ακούει, ως υπ-ήκοος του κράτους. Περί της πολιτικής έννοιας της λέξης «λαός» βλ. Alain Badiou, Pierre Bourdieu, Judith Butler, Georges Didi-Huberman, Sadri Khiari, Rancière Jacques *Τί είναι λαός;* (μτφρ. Καράμπελας Γιώργος, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου 2014) 11-21. Βλ., Giorgio Agamben, *Μέσα χωρίς σκοπό* (μτφρ. Θάνος Ζαρταλούδης, Αθηνά Παπαναγιώτου, Εκδόσεις Νήσος 2020) 36-42. Περί των νομικών πτυχών της έννοιας «λαός» βλ. Δημήτρη Τσάτσου, *Συνταγματικό δίκαιο*, τόμ Α Θεωρητικό Θεμέλιο (4^η έκδ., Αντ. Σάκκουλας 1994) 93-96.

³ Alain Badiou, *Μεταφυσική της πραγματικής ευτυχίας* (μτφρ. Φώτης Σιατίτσας, Δημήτρης Βεργέτης (επ.) Πατάκης, 2015) 73-74.

⁴ Περί της εννοιολογικής και συμβατικής έννοιας της εμπιστοσύνης βλ. Anthony Giddens, *The Consequences of Modernity* (Polity Press 1991) 29-36, Anthony Giddens, *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας* (μτφρ. Γιώργος Μερτίκας, Εκδόσεις Κριτική 2014) 121-159. Patrick S. Atiyah, *Rise and Fall of the Freedom of Contract* (Clarendon Press Oxford, 2003), Ewan McKendrick, *Contract Law* (12^η έκδ. Palgrave 2017) § 5.20 επ. και 21.7, Μιχάλη Σταθόπουλου, *Επιτομή γενικού ενοχικού δικαίου* (2^η έκδοση, Σάκκουλας 2016) 17.

τους,⁵ δηλαδή του κύριου παρόχου της ορθής διοίκησης. Η έννοια της εμπιστοσύνης (*fiducia* / *reliance*) επιδρά ριζικά στα *essentialia* της συμβατικής αυτής σχέσης (κράτους-πολίτη). Το φαινόμενο κυρίως εντείνεται, ένεκα του γεγονότος ότι στη διαδικασία εμπλέκονται παράλληλα τρίτοι – τεχνοκράτες, κλειστές επιτροπές,⁶ ή ακόμα και η τεχνητή νοημοσύνη και τα συναφή ηλεκτρονικά υποκατάστατα των ανθρώπων,⁷ που δεν είναι επαρκώς ικανά ή εξουσιοδοτημένα όργανα για να λαμβάνουν αποφάσεις ως «πολιτικοί»,⁸ πράγμα που εμπεδώνει την αμφιβολία και μειώνει το βαθμό εμπιστοσύνης. Επαγωγικά ο διαφαινόμενος κίνδυνος δύναται να χτυπήσει τον πυρήνα της αντιπροσωπευόμενης δημοκρατίας.⁹ Επίσης

⁵ Απόρροια της αρχής του κράτους δικαίου και της νομιμότητας, η αρχή της ασφάλειας δικαίου ή νομικής ασφάλειας βρίσκει την εφαρμογή της, μεταξύ άλλων, στην αρχή της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης του διοικούμενου και της προβλεψιμότητας. Βλ. *Georghios Hadjipanayiotou vs The Republic* (1968) 3 C.L.R. 703 (Κυπριακή Υπόθεση). *Styllis Xapolytos and Others vs The Republic* (1967) 3 C.L.R. 703, *Cleopatra Papadopoulou vs The Republic* (1984) 3 C.L.R. 332 (Κυπριακή Υπόθεση). *Δημοκρατία και Άλλος vs Μάριον Ιερωνυμίδα και Άλλων* (1996) 3 Α.Α.Δ. 286, 292 όπου η παράβαση των εντολών της διοίκηση συνιστά πλημμελή άσκηση της παρεχόμενης διακριτικής της ευχέρειας με αποτέλεσμα η προσβαλλόμενη απόφαση να ισοδυναμεί με απόφαση αντίθετη προς το νόμο και καθ' υπέρβαση κατάχρηση εξουσίας. Βλ. επίσης Ανδρέα Λοΐζου, *Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας* (Λευκωσία, Λοΐζου, 2001, επανέκδ. 2019) 355. Παναγιώτη Δέγλερη, *Οι δημόσιες συμβάσεις στην ενωσιακή έννομη τάξη* (Αθήνα – Θεσσαλονίκη, Σάκκουλας, 2019) 272-276. Βλ. Γεώργιου Κατρούγκαλου, «Η προστασία της εμπιστοσύνης του πολίτη προς το Κράτος» (1993) *Διοικητική Δίκη*, 944. Πρεβεδούρου Ευγενίας, «Η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης στη νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων» (1998) (29) *Δίκη* 670. Επίσης Παναγιώτης Λαζαράτος, «Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του ιδιώτη έναντι της διοικήσεως» (2003) (I) *Δικαιώματα του ανθρώπου* 129. Τριανταφυλλιά Παπαδοπούλου, *Συνταγματικό δίκαιο* (Κάλλιπος, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα 2015) 87.

⁶ Συναφώς η συζήτηση περί επιτροπολογίας που υποδηλώνει το σύνολο των διαδικασιών μέσω των οποίων η Διοίκηση ασκεί τις εκτελεστικές αρμοδιότητες που της έχει αναθέσει ο νομοθέτης, επικουρούμενη από υποεπιτροπές αντιπροσώπων των χωρών της.

⁷ Προφανώς ο δεσμός μεταξύ των τρίτων και του αρχικά συμβαλλόμενου δεν είναι κατ' αρχήν ισχυρός ενδεχομένος ο δεσμός αυτό προκύπτει έστω υπό τις προϋποθέσεις της νομικής κατασκευής της παράλληλης σύμβασης. Βλ. McKendrick έ.α. § 7.15 επ., Guenter Heinz Treitel (συγγ.), Peel Edwin (επ.) *Treitel, The Law of Contract* (14^η εκδ. Sweet & Maxwell 2015) § 11.167 επ. Πολυβίου Πολύβιου. *Δίκαιο των συμβάσεων* τομ. Α (Λευκωσία: Εκδόσεις Χρυσάφνης – Πολυβίου, 2014) 270-273, όπου αναλύονται οι προϋποθέσεις της παρεμφερούς /παράλληλης σύμβασης και δή του test του δικαστή Reid.

⁸ Αντώνη Μ. Παντελή, *Εγχειρίδιο συνταγματικού δικαίου* (3^η εκδ. Λιβάνη, 2016) 81.

⁹ Jacques J.A Thomassen, 'What's Gone Wrong with Democracy, or with Theories Explaining Why It Has?' στο T. Poguntke, S. Rossteutscher, R. Schmitt-Beck, S. Zmerli (επιμ.) *Citizenship and De-*

παρατηρείται ότι ο πολίτης απομακρύνεται εξίσου και από τον λαό, τον συμπολίτη του. Εξ ου και ενυπάρχει ο κίνδυνος διάρρηξης όχι μόνο των σχέσεων εμπιστοσύνης μεταξύ του πολίτη και του κράτους, αλλά και μεταξύ των ατόμων που συγκροτούν τον λαό, εξαιτίας της εμπεδωμένης απομάκρυνσης, που φαίνεται να μετατρέπεται σταδιακά ακόμα και σε φόβο.¹⁰

Σκοπός του παρόντος άρθρου είναι να αναδείξει μερικούς από τους κινδύνους που δημιουργούνται από την κατάσταση εγκλεισμού σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο. Μολονότι η δική μας θέση συμφωνεί κατ' αρχήν με εκείνη του Βενιζέλου (2020),¹¹ αφού πιστεύουμε ότι δεν έχουμε ακόμα φτάσει σε συνταγματικό επίπεδο στις οριακές καταστάσεις που αναπτύσσουν ο Schmitt (1922) και ο Agamben (2003),¹² αντιλαμβανόμαστε τους κινδύνους που ελλοχεύουν σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο, όχι αναγκαστικά από το δόλο των κυβερνώντων (μέσω ενός ιδιόμορφου *coup*),¹³ αλλά εκ των πραγμάτων. Ούτως η βασική υπόθεση ότι ο παρατεταμένος εγκλεισμός επιφέρει σοβαρές επιπτώσεις, στηρίζεται σε λόγους τους οποίους κατηγοριοποιούμε ως ακολούθως:¹⁴ (1) πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο και (2) προσωπικό επίπεδο. Ακολούθως επιλέγουμε να αναφερθούμε πρώτα στο κοινωνικό επίπεδο και κατόπιν σε προσωπικό/διαπροσωπικό επίπεδο, επειδή η απόφαση του εγκλεισμού αποτελεί μείζονα πολιτική απόφαση, καθολικού χαρακτήρα, η οποία λαμβάνεται σύμφωνα με το δίκαιο

mocracy in an Era of Crisis, (Routledge, 2015) 34-52. Brown Rob, 'The citizen and trust in the (trustworthy) state' 2020 (35)4 *Public Policy and Administration* 384-402.

¹⁰ «Ο φόβος κατέχει τη ψυχή σε τέτοιο βαθμό ώστε να μην τον βλέπει αλλά να βλέπει μέσω αυτού». Βλ. Εμμανουήλ Λεβινά, *Ελευθερία και εντολή* (μτφρ. Μιχάλης Πάγκαλος, Εστία 2007) 15.

¹¹ Βενιζέλος Ευάγγελος, «Πανδημία, θεμελιώδη δικαιώματα και δημοκρατία» *Δικαιώματα του ανθρώπου*, 84 (2020) 275-300, όπου γίνεται σαφές η κοινωνία δεν οδηγείται σε «συντακτικό» δίκαιο της ανάγκης (όπου ο λαός επικαλείται τη ρήτρα *salus populi suprema lex esto*), όπως συνέβη στην περίπτωση της Κύπρου το 1963, λόγω της αποχώρησης των Τ/Κυπρίων από τα όργανα της Κυπριακής Δημοκρατίας.

¹² Carl Schmitt, *Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty* (trsl. George Schwab, MIT Press 1985; original 1922). Giorgio Agamben, *State of Exception* (trsl. Kevin Attell, University of Chicago Press 2005; original: 2003),

¹³ έ.α. όπου αναπτύσσονται σχετικά η διάρρηξη της έννομης τάξης διαμέσου της κατάστασης εξαίρεσης, του δικαιώματος αντίστασης και ενός προνομιακά αντιμετωπιζόμενου «πολιτικού εγκλήματος».

¹⁴ Ο εγκλεισμός, ένεκα μολυσματικής ασθένειας (κοινώς καραντίνα) αποτελεί περιορισμό στην κυκλοφορία ανθρώπων και εμπορευμάτων για την προστασία του αγαθού της υγείας. Η λέξη καραντίνα προέρχεται από την ενετική παραλλαγή της ιταλικής φράσης *quaranta giorni* (σαράντα μέρες αγκυροβόλιο). Βλ. Ο περί λοίμωκαθάρσεως νόμος της Κυπριακής Δημοκρατίας (ΚΕΦ.260) (1959 και οι τροποποιήσεις αυτού).

της ανάγκης, χάριν προστασίας της δημόσιας υγείας· εξ ου και η απόφαση αυτή δεν αποτελεί μαζική προσωπική επιλογή, ωστόσο ενέχει επαγωγικώς επιπτώσεις σε προσωπικό επίπεδο. Σε αυτό το πλαίσιο το παρόν διαρθρώνεται σε τρεις (3) βασικές ενότητες:

Στην πρώτη (1^η) ενότητα παρουσιάζονται οι εκ του εγκλεισμού κίνδυνοι σε πολιτικό επίπεδο. Μεταξύ άλλων παρουσιάζεται ο «αφανής» χώρος, μικτός χώρος (υβρίδιο απομόνωσης και ψηφιακού παράλληλου κόσμου), ο οποίος σταδιακά απομακρύνεται από την *πόλη*, ενδεχομένως από την επικράτεια. Στο χώρο αυτό τα δικαιώματα ατονούν μαζί με τα συστατικά της ανθρώπινης ύπαρξης.

Στην δεύτερη (2^η) ενότητα αναλύονται οι προκλήσεις του εγκλεισμού σε προσωπικό και διαπροσωπικό επίπεδο. Μεταξύ άλλων παρουσιάζεται η αυξητική τάση της «απάθειας», η απειλή έναντι στη «φιλία», η τροφοδότηση του «εγώ» (το οποίο εξελίσσεται ως ανταγωνιστικό της *πόλεως*) και η εξασθένηση του *λόγου*.

Στην τρίτη (3^η) ενότητα παρατίθενται κάποιες προτάσεις-λύσεις ως υλικό για περαιτέρω στοχασμό και μελέτη.

1. Κίνδυνοι σε πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο

1.A Ο εγκλεισμός δημιουργεί αφανή χώρο: Ο έννοια του αφανούς χώρου είναι μια κατασκευή, προκειμένου να ορίσουμε εννοιολογικά εκείνη την περιοχή, μικτή (ψηφιακή και φυσική), η οποία λαμβάνει υπόσταση από τους ανθρώπους υποκείμενους στον απομονωτισμό.

1.B Ο αφανής χώρος απομακρύνεται από την επικράτεια: Εάν λοιπόν μπορούμε να αντιληφθούμε την ύπαρξη ενός (παράλληλου) απομονωμένου, ρευστού¹⁵ χώρου, τότε συνάγουμε και τις πιθανές εκφάνσεις αυτού ως ένα είδος ιδιότυπου «χώρου εν κράτει», που δεν συμβαδίζει με τη συνέχεια του κράτους ως υπάρχει επί του παρόντος. Ειδικότερα το θέμα αναπτύσσεται ως εξής: Σύμφωνα με το κοινωνικό συμβόλαιο μόλις ο άνθρωπος ενταχθεί σε μια οργανωμένη πολιτεία, αμέσως επαναπροσδιορίζει της εκ φύσεως ελευθερίες του, ανταλλάσσοντας αυτές με τα ανθρώπινα δικαιώματα που έχουν απονεμηθεί κατά τη συνταγματική τάξη. Η κατάσταση εγκλεισμού αποκόβει τον πολίτη από την πολιτεία και τον οδηγεί σε ένα παράλληλο κόσμο. Πρακτικά ασκώντας τον βίο μας στον παράλληλο αφανή κόσμο, παύουμε να είμαστε ετερόνομοι,¹⁶ και ζούμε σε μια αναρχική

¹⁵ Το θέμα αυτό αναπτύσσεται ειδικότερα από τον Bauman. Βλ. Zygmunt Bauman, *Ρευστοί καιροί* (Μεταίχμιο, 2009), Zygmunt Bauman, Thomas Leoncini, *Γεννημένοι ρευστοί: Μεταμορφώσεις της 3^{ης} χιλιετίας* (Πατάκης, 2017).

¹⁶ Γιώργου Πολίτη, Καλλιόπης Κατσιφαρέα, Μαρίας Κλή, *Έννοιες και όροι του Κορνήλιου Κα-*

κοινωνία. Έναντι του αντιεπιχειρήματος που λέγει ότι «*Η ετερονομία οδηγεί σε αυτοθέσμιση / αυτοκυβέρνηση*»,¹⁷ η θέση μας είναι ότι οι προϋποθέσεις για τη δημιουργία μιας γνήσιας αναρχικής κοινωνίας είναι πολύ αυστηρές και απαιτείται δικαιοσύνη και πολιτική συνείδηση.¹⁸ στην περίπτωση μας ο αφανής χώρος είναι ίσως εξίσου ασαφής, θολός και σκοτεινός.

1.Γ Ο απομονωμένος χώρος σταδιακά διογκώνεται: Σε κατάσταση εγκλεισμού ο αφανής χώρος διογκώνεται και αποτελεί αντίβαρο της επικράτειας και της χώρας, ενώ τροφοδοτείται και ανατροφοδοτεί το προσωπικό «εγώ», κατά τρόπο κλειστό, αυτοποιητικό, που με τη σειρά του ενισχύεται και καθίσταται περισσότερο εσωστρεφές. Έτσι η καθημερινότητα καθίσταται «οχυρό» που αναπτύσσεται εκτός της επικράτειας (sovereignty). Το «φέουδο» λοιπόν του ιδιωτισμού του εγώ λειτουργεί πλέον ως νέο είδος τάξης. Η δε καλλιέργεια του βίου εναπόκειται στην ατομική βούληση και προσπάθεια του καθενός, σε καθεστώς μειωμένης φροντίδας. Συνάμα κλονίζεται και η βεβαιότητα αλλά και η καλή εκτέλεση των συμφωνιών που είχαμε συνάψει την περίοδο προ του εγκλεισμού. Έτσι η προηγούμενη συναίνεση στις μεγάλες ώρες της εποχής ίσως δεν είναι ακούκντως επαρκής· και αυτό επηρεάζει περαιτέρω την εγκυρότητα της όποιας μελλοντικής αποδοχής. Αυτό είναι το ζήτημα μέσα στην πεζότητα της κοινωνίας, της πολιτικής και οικονομικής της οργάνωσης και των σχεδιασμών της. Βεβαίως η επαφή υποκαθίσταται κατά κάποιο βαθμό από την τηλεπικοινωνία· ομοίως μπορούμε να αντιληφθούμε τις περιπτώσεις, όπου η επικοινωνία είναι περιορισμένη και μη ουσιαστική.

1.Δ Η παρατεταμένη ανωτέρα βία ματαιώνει τις αμοιβαίες υποχρεώσεις. Αποκοιμισμένες οι ανθρωπίνες ζωές στον κόσμο και στην τάξη του, υπό τη διαχείριση του φόβου της ανίας,¹⁹ υποχωρούν στην προτεραιότητα της επιβίωσης,

στοριάδη (Βιβλιοπέλαγος, 2013) 87-89. Βλ. επίσης Πολίτη Γώργου, «Το φιλελεύθερο δημοκρατικό υπόδειγμα εμπρός στην πανδημία» *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση* 2021, 38(112) 3-23.

¹⁷ Πολίτη κ.α έ.α. 37-39.

¹⁸ Οι προϋποθέσεις για τη δημιουργία αναρχικού κράτους αναλύονται διεξοδικά στις ανταλλαγές μεταξύ Μαξ και Μπακούνιν ακόμα και από τον φιλελεύθερο Νόζικ (ο οποίος ορίζει επίσης με αυστηρό τινά τρόπο τις λειτουργίες και τις προϋποθέσεις αυτού). Βλ. Karl Marx, 'Conspectus of Bakunin's Statism and Anarchy', *Letopisi Marksizma* 1926, Nozick Robert, *Anarchy, State and Utopia* (Basic Books, 1974).

¹⁹ Marshall McLuhan, *Understanding Media: The Extensions of a Man* (McGraw-Hill, 1965 (1964)) viii. Επ' αυτού του θέματος, ο McLuhan παρατηρεί ότι «κάθε νέο τεχνολογικό εύρημα δημιουργεί ένα περιβάλλον που το ίδιο θεωρείται αλλοιωμένο και παρακμακό... Ίσως αυτό οφείλεται στη δυσκολία αποδοχής του νέου γιατί ρίχνει μια ουτοπική και ρομαντική λάμψη

λόγω μιας εμπεδωμένης και γενικευμένης ανωτέρας βίας που αναστέλλει τις υποχρεώσεις. Η δυσχέρεια και η αλλαγή των συνθηκών εντείνει την αμφιβολία και την αβεβαιότητα και αλλάζει τη φύση των προσώπων και των εννοιών, ήτοι της συναίνεσης, της συνάθροισης και της οικονομικής ελευθερίας· η αξιοπρέπεια επίσης δοκιμάζεται. Το παράδοξο είναι ότι το συνδετικό στοιχείο που λέγεται κράτος δεν μπορεί ούτε να καταφύγει σε προσφιλείς παλαιότερες πρακτικές επιδομάτων,²⁰ προκειμένου να συνενώσει τις μάζες γύρω του και να δικαιολογήσει το ρόλο του ως θεματοφύλακα των θεσμών και ως εκείνου που επιβάλλει το νόμο, γιατί απλά μειώνονται τα έσοδά του. Βρίσκονται όλοι όμηροι της *necessitas*. Άραγε τί θα ήταν ένα κράτος στο οποίο οι πολίτες αυτού δεν θα έχουν τη δυνατότητα ή (χειρότερα ακόμη) τη διάθεση να χρησιμοποιήσουν τις ευεργετικές διατάξεις των νόμων, των δικαιωμάτων που εκείνο θεσπίζει και απονέμει στο πλαίσιο της συνταγματικής τάξης;²¹ Μήπως στην συγκεκριμένη κατάσταση το

στο παλιό. Ο McLuhan προσθέτει: «Όταν η γραφή ήταν νέα, ο Πλάτων μεταμόρφωσε τον παλαιό προφορικό διάλογο σε έντυπο τέχνης...». Το επιχείρημα του McLuhan χρησιμεύει ως προειδοποίηση: (α) αφενός ενάντια σε οποιαδήποτε εύκολη καταδίκη μιας νέας τεχνολογίας, μέσου επικοινωνίας ή μορφής τέχνης ως παρακαμιακής, (β) αφετέρου η εξάρτηση από την τεχνολογία είναι δίκοπο μαχαίρι: ο Σωκράτης μας θυμίζει ότι ήταν αντίθετος στην γραφή, γιατί πίστευε ότι διαβρώνει την μνήμη. Ομοίως πολλοί σύγχρονοι κριτικοί πολιτισμού είναι αντίθετοι με αυτήν την άποψη: Θεωρούν χρήσιμα τα μνήματα και τα μέσα, γιατί πιστεύουν ότι έτσι μειώνεται η απομόνωση και ο αναλφαβητισμός.

Βλ. Scott Adams, *The Dilbert Future. Thriving on Stupidity in the 21st century* (Harper Business reprint, 1998) 115, όπου μεταξύ άλλων επίσης σκωπτικά κατακρίνει την πεποίθηση ότι η τεχνολογία θα απελευθερώσει (νομοτελειακά) τον άνθρωπο.

²⁰ Βλ. Γιουβενάλη (Juvenal), *Satires X* (10) 77-81, όπου αναφέρεται στη δυστοπική πραγματικότητα της παρακμής της Ρώμης και στην επίφαση της επιβίωσης, τονίζοντας τις ανάγκες των πληβείων που ενδιαφέρονται μόνον για τον άρτον και τα θεάματα (*panem et circenses*)· ή όπως θα λέγαμε σήμερα ενδιαφέρονται για το γρήγορο φαγητό και την εφήμερη διασκέδαση, που αντίκειται στην ψυχαγωγία (δηλαδή την αγωγή της ψυχής). Αυτό που είναι ανησυχητικό στην περιγραφή του Γιουβενάλη είναι η παρακμή των λαϊκών τάξεων, όχι κυρίως λόγω της απώλειας εισοδήματος, αλλά μέσω της απεμπόλησης των δικαιωμάτων του. Ειδικότερα:

(...) *iam pridem, ex quo suffragia nulli / uendimus, effudit curas; nam qui dabat olim / imperium, fasces, legiones, omnia, nunc se / continet atque duas tantum res anxius optat, / panem et circenses.* (...).

Ελεύθερη μτφρ: Ήδη από τότε που σταματήσαμε να πουλάμε τις ψήφους αποφεύγουν τις έγνοιες / ευθύνες. Με άλλα λόγια αυτός που κάποτε παρέδιδε την εξουσία, τα αξιώματα, τις λεγεώνες, τα πάντα, τώρα περιορίζει τον εαυτό και εναγωνίως ασχολείται μόνο με δύο πράγματα: τον άρτο και τα θεάματα.

²¹ Πρόδρομος Δ. Δαγτόγλου, *Συνταγματικό δίκαιο: Ατομικά δικαιώματα*, τομ. Α (Αντ. Σάκουλα, 1991) 8-9.

δίκαιο της ανάγκης διαμορφώνει στον αφανή χώρο μια κατάσταση λειτουργικής *sic* ανομίας; (βλ. κατωτέρω σημείο 2.B).

1.Ε Η απομόνωση διασπά τον αφανή χώρο και μειώνει τις προοπτικές αυτού να εξελιχθεί σε οργανωμένο και γόνιμο κίνημα και να επηρεάσει την πολιτεία. Διαπιστώνεται ότι η συνέπεια της έλλειψης εγγύτητας στις ανθρώπινες σχέσεις δύναται να γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης από εκείνους που κατευθύνουν τις τάσεις του κυβερνοχώρου και όχι αναγκαστικά από τη σχέση κράτους-πολίτη. Σχηματίζεται σταδιακά η πεποίθηση ότι η σχέση κράτους - πολίτη θα ατονήσει εις όφελος νέων (βλ. κατωτέρω σημείο 1.Z), μικρότερων μεν, αλλά ανεξέλεγκτων κέντρων ισχύος. Στην περίπτωση αυτή μιλούμε για τη διάσπαση (fragmentation) της κοινωνίας και τη μετάλλαξή της σε πολυφυλετικά μορφώματα (tribalism), όπου οι ιδιότητες μετονομάζονται σε διαφορετικότητες, αλλά με μια νέα ιδιομορφία ήτοι η νέα εξουσία θα είναι επιμελώς απρόσωπη, άυλη και έτσι ανθεκτικότερη στα χτυπήματα λόγω της προκάλυψής της. «Η τυραννία έχει με το μέρος της ανεξάντλητους πόρους, δηλαδή την αγάπη και το χρήμα, τα βασανιστήρια και την πείνα, τη σιωπή και τη ρητορεία».²²

1.ΣΤ Η απομόνωση δεν παράγει συλλογική πολιτική συνείδηση: Η εκδήλωση του φαινομένου είναι ήδη μπροστά μας: Διαμέσου της κοινωνικής δικτύωσης μπορούμε να υιοθετήσουμε (βολικά) πολλές ιδιότητες και διαφορετικότητες μέσα σε ένα πνεύμα ανεξόδου αυτοπροσδιορισμού της ταυτότητας. Ο νέος εγκλεισμένος *homo digitalis*, ζώντας στο χώρο (space) ψηφιακής κοινωνικής δικτύωσης, εναλλάσσει με άνεση βολικές συνειδήσεις και ταυτότητες, χωρίς να διακατέχεται από ξεχωριστή ευφυΐα.²³ Εξ ου και γινόμαστε ανθρωπιστές εξ αποστάσεως, ζώντας τον «ανθρωπιστικό μας θρύλο» (όπως τον αποκαλούμε), ηθικολογώντας μαζί με σημάδια και συμβολισμούς εξ αποστάσεως, σηματοδοτώντας την ηθική μας (virtue signaling)²⁴ στο πλαίσιο ενός νέου μετα-βικτωριανού *comme il faut* (καθωσπρεπισμού) πολιτικής ορθότητας που εν τέλει ως οχλαγωγία αδυνατίζει και αρκετές φορές καταδιώκει την ελευθερία της έκφρασης και τον ορθό λόγο, ακροβατώντας στη σχισμή μιας σειράς από σχέσεις που αναπτύσσονται εκτός νομικών υποχρεώσεων, εντός ενός παράλληλου ψηφιακού κόσμου, στα κοινω-

²² Λεβινά έ.α. 15.

²³ Ανθή Σιδηροπούλου, *Ψυχολογικές διαδρομές στην ψηφιακή εποχή: Από το multitasking στην πολυδιεργασία της ύπαρξης* (Παπαζήση, 2019) 163 επ.

²⁴ Marc Orlitzky, 'Virtue Signaling: Oversocialized 'Integrity' in a Politically Correct World' στο Marc Orlitzky, Manjit Monga (επ.), *Integrity in Business and Management: Cases and Theory* (Routledge, 2017) 172-182.

νικά δίκτυα· προϊόντα μιας μετάλλαξης, επικοινωνώντας παράλληλα με ύφος στεγνό ή/και ρηχό.²⁵

1.Ζ Στην απομόνωση τα δικαιώματα πρακτικά ατονούν: Λόγω της πανδημίας παρατηρούνται περιορισμοί στο δικαίωμα στη μετακίνηση, στην συνάθροιση, στην πρόσβαση στις υπηρεσίες υγείας, πρόσβαση στην εκπαίδευση, στην εργασία και στην οικονομική ελευθερία προς προστασία του αγαθού της δημόσιας υγείας και της ανθρώπινης ζωής.²⁶ Μήπως λοιπόν η ένταξη μας στη νέα αυτή πραγματικότητα, μας αποκόπτει από τον κόσμο της δράσης, παγιώνοντας μία παθητική αδράνεια και ολιγωρία, όπου τα δικαιώματα αρχίζουν μαζικά πλέον να ατονούν;²⁷ *Vigilantibus, non dormientibus, jura subveniunt* (Ο νόμος βοηθεί τους ενεργούς κι όχι εκείνους που επαναπαύονται επί των δικαιωμάτων τους).²⁸ Αντί για αυτό, τα άτομα συνεχίζουν τελεολογικά να οδηγούνται (έστω και πειραματικά) στη χρήση τεχνικών συστημάτων και καινοφανών μέσων που υποκαθιστούν την πραγματική και φυσική συναλλαγή. Μήπως τελικά επηρεάζεται και η συναντίληψη των εννοιών, των παραστάσεων και των βουλήσεων, πράγματα που απαιτούνται για την σύσταση έγκυρων έννομων σχέσεων εντός της πόλεως;²⁹ Πρακτικά η επιλογή των γεγονότων, ακόμα και αυτών που καθορίζουν όχι μόνο την ευτυχία αλλά και τη δυστυχία, οδηγεί στη μεταφυσική εξιδανίκευση της αλήθειας των πραγμάτων, και ταυτίζει την ανθρώπινη ύπαρξη με τον εξυπηρετικό της ρόλο (*server* ή *servant*);, προς χάρη της υγείας των διαφόρων κοινωνικών υποσυστημάτων (δηλ. κοινωνικό, εργασιακό, διαπροσωπικό κτλ).

²⁵ Κωνσταντίνου Τσουνκαλά, *Ο αόρατος Λεβιάθαν: Δημοκρατία, δικαιοσύνη και ηθική στα χρόνια της κρίσης* (Πόλις, 2020) 34-35.

²⁶ United Nations, “Covid 19 and Human Rights. We are all in this together” *UN Sustainable Development Group*, April 2020, σ. 4 (ανακτήθηκε 4/10/2021).

²⁷ Βλ. την εξαιρετική ανάλυση του Ακρίτα Καϊδατζή, «Πανδημία, δημοκρατία, δικαιώματα. Το τέλος του συνταγματικού δικαίου;» *Δικαιώματα του ανθρώπου* (2020) 84, 381-430. Ιωάννη Βουδούρη, «Νομική και εννοιολογική προσέγγιση των αρχών της επιείκειας» στο Χρήστος Κληρίδης (επ.) *Δημόνοσσο - Επετηρίδα του Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Frederick* (Λευκωσία - Λεμεσός, Πανεπιστήμιο Frederick, 2019) 37-39. Βλ. Γεωργίου Ερωτοκρίτου, Πέτρου Αρτέμη, *Διατάγματα* (Λευκωσία, Ερωτοκρίτου - Αρτέμη, 2016) 72.

²⁸ Ως αξίωμα της επιείκειας: Ο νόμος βοηθεί τους ενεργούς κι όχι εκείνους που επαναπαύονται επί των δικαιωμάτων τους. Χρίστου Φ. Κληρίδη, *Κυπριακό Δίκαιο της επιείκειας* (Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021) 100-102.

²⁹ Βλ. Κώστα Δουζίνα, *Το τέλος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων* (Παπαζήσης, 2006).

2. Κίνδυνοι σε προσωπικό και διαπροσωπικό επίπεδο

2.Α Περιορισμός των αισθήσεων συνολικά και δή της «αφής»: Στο έργο του Αριστοτέλους «Περί ψυχής» το φυσικό στοιχείο της ύπαρξης που πρόφθανε το ζωντανό, ειδάλλως μια αντίληψη της ζωής, ήταν η αφή, προτού η διαμάχη την παρασύρει στο φόβο³⁰. Σε καιρούς απομόνωσης καταντάει πράξη επεκτατική, το άγγιγμα και η αγκαλιά.³¹ Αν θέλει ο άνθρωπος, τότε θα στραφεί εξ ολοκλήρου στο συμπτωματικό για να διαρκέσει, επιτιθέμενος στις αδύναμες στιγμές της αφής. Η αφή ως πρωταρχική δύναμη ζωής κάνει τον άνθρωπο να διατηρεί και τις λοιπές αισθήσεις του. Ακολούθως η «κοινωνία του μη μου άπτου» έχει ως αποτέλεσμα την εξασθένηση και των λοιπών τους αισθήσεων, και συνεπώς οι άνθρωποι δεν μπορούν να νιώθουν την έλξη της ύπαρξής τους, γιατί αλλιώς θα αντιστέκονται στην ευτέλεια.³²

2.Β Η παθητική στάση επιδρά στην φύση του ανθρώπου, ειδικά στην αξιοπρέπεια και στην ευστροφία αυτού: Σε οριακές καταστάσεις η ανάπτυξη της προσωπικότητας του ανθρώπου και η συμμετοχή του στην κοινωνική, οικονομική και πολιτική ζωή κλονίζονται. Η παθητική στάση επιδρά στην αξιοπρέπεια.³³ Η παθητική στάση και το «εγώ», ως προϊόντα της απομόνωσης εγκαθίστανται πλέον στη θέση του ενεργού πολίτη που μάχεται για την αξιοπρέπειά του. Ωστόσο αυτά τα δύο στοιχεία παραμένουν σχετικώς αφανή (κεκρυμμένα) για δύο λόγους: α) λόγω της φύσεως της απομόνωσης και β) λόγω του ότι ακόμα δεν έχουν πλήρως επικρατήσει.

Ως παρεπόμενος αλλά σημαντικός κίνδυνος διαπιστώνεται η σταδιακή και μαζική αποχαύνωση -αν όχι η αποβλάκωση- του απομονωμένου πληθυσμού. Επαγωγικά μπορεί να υποθεθεί επίσης ότι οι λιγότεροι ικανοί -αν όχι οι ανίκανοι- θα αναλάβουν αξιώματα ευθύνης ή θα διαθέτουν ισχυρή φωνή, με ό,τι αυτό

³⁰ Η αφή αποτελεί την κυριότερη ιδιαίτερη αίσθηση των ανθρώπων, πράγμα που τον διαχωρίζει σαφώς από τα υπόλοιπα νοήμονα ζώα, και που εγγυάται την συμμετοχή μας στην κατηγορία των όντων με αισθητική ψυχή. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, ζώα και άνθρωποι δεν μπορούν να έχουν καμία άλλη από τις ιδιαίτερες αισθήσεις χωρίς να έχουν αφή. Βλ. Αριστοτέλους, *Περί ψυχής*, Κεφ. Β.3 415a3-5, Β.2 414a3, Γ 11-12, 434a - 434b.

³¹ Anthony Giddens, *Η μεταμόρφωση της οικειότητας: Σεξουαλικότητα, αγάπη & ερωτισμός στις μοντέρνες κοινωνίες* (μτφρ. Απόστολος Καλογιάννης, Μπετίνα Ντάβου (επ.) Πολύτροπον, 2005) 237-259.

³² Βλ. Μπετίνας Ντάβου, *Μικρά ψυχολογικά* (Παπαζήσης 2020).

³³ Αυτό το «είναι για να «είσαι» εσύ ο ίδιος, όχι αφηρημένα, αλλά εσύ να είσαι άνθρωπος συγκεκριμένος σε μια διαδρομή, αφού θίγεται καιρία «βιο-ψυχο-κοινωνιο-λογικά», δεν οφείλεις να καταδέχεσαι τίποτα πια, με επιπόλαιο τρόπο.

συνεπάγεται.³⁴ Εν πρώτοις η θέση φαντάζει εποουσιώδης, ασαφής και τρομερά μικρόψυχη. Μία λεπτομερέστερη εξέταση ωστόσο αποκαλύπτει την εγκυρότητα του ισχυρισμού. Ο κίνδυνος είναι κάτι το πολύ σημαντικό και δεν πρέπει να υποτιμηθεί. Ως προς τον ορισμό της έννοιας της «βλακειάς», ή της «ανοησίας», υιοθετούμε την ανάλυση του Cippolla (2012) ότι βλακεία συνιστά όταν το ισοζύγιο μεταξύ πράξεων και οφέλους από αυτά είναι σημαντικά αρνητικό,³⁵ ή κατά τον Musil (2000) με τους όρους της αμυαλοσύνης, ή/και ματαιοδοξίας-περηφάνειας ή/και πανικού, ή/και ωμότητας.³⁶ Άλλωστε η βλακεία και η ανομία μοιράζονται έναν κοινό ορισμό: όταν ο Όμηρος αποκαλεί τον Κύκλωπα «άνομο τέρας» δεν εννοεί απλώς ότι ο Κύκλωπας εκ πεποιθήσεως δεν σέβεται τους νόμους και την ηθική αλλά ότι η ίδια η σκέψη του είναι εγγενώς παράνομη, μη συστηματική, ανισόροπη συναισθηματικά, δεδομένου ότι δυσκολεύεται να εκτελέσει απλές διανοητικές εργασίες, όπως το να βρει πώς οι απρόσκλητοι καλεσμένοι του μπορούν να φύγουν από τη σπηλιά του, κολλώντας κάτω από τα πρόβατα αντί να τα καβαλήσουν, ή το να αποκρυπτογραφήσει τη σοφιστική διπλή σημασία στο ψεύτικο όνομα του Οδυσσέα: Ο «Κανένας».³⁷ Επιπλέον ο Κύκλωπας, αν και αναγνωρίζει την ύπαρξη των Θεών (θα λέγαμε τη συνταγματική τάξη κατ' αναλογία), είναι επίσης και ασεβής.³⁸

³⁴ Carlo C. Cippolla, *Οι βασικοί νόμοι της ανθρώπινης ηλιθιότητας* (μτφρ. Γ. Πολυκανδριώτης, Εκδόσεις Κέδρος 2012) 23-24, 45, 63, όπου αναλύεται ο εν λόγω κίνδυνος ως εξής: «Πάντα και νομοτελειακά όλοι υποτιμούν το ποσοστό των ανοήτων ατόμων που κυκλοφορούν στην κοινωνία». Ο Cippolla αξιολογεί τις πράξεις έναντι της ανάλυσης που αφορά τη διακινδύνευση/ρίσκο – όφελος / κόστος (cost – risk / benefit analysis).

³⁵ έ.α. 35-38. Βλ. επίσης George H. Sabine, *History of Political Theory* (3rd edn, NY: Holt, Rinehart & Winston, 1961), όπου η έννοια «ανόητος» (stupid) (nonsensical) είναι διάχυτη στο έργο του (απαντάται 16 φορές), ασκώντας κριτική επί σχετικών ανόητων αποφάσεων.

³⁶ Robert Musil, *Περί βλακειάς* (μτφρ. Γ. Δεπάστας, 10η έκδοση, Εκδόσεις Ολκός 2010, αρχική: Insel Verlag, Frankfurt am Main und Leipzig, 2000) 21-22, 24, 33, 43.

³⁷ Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Gunzelin Schmid Noerr (ed.), *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments* (Edmund Jephcott (transl.), Stanford University Press, 2002) 50-52, επίσης 213-214.

³⁸ Ομήρου, *Οδύσσεια*, Ραψ. 9: 270-280 (μτφρ. Αργύρη Εφταλιώτη 1914-1923), όπου διαφαίνεται σαφώς η ασέβεια, η βλακεία του, η αλαζονική ημιμάθεια-αμάθεια, η ψευδαίσθηση της δύναμης και η φασιστική -θα λέγαμε- συμπεριφορά του Πολύφημου:

«Γιά κλούβιος είσαι, ω ξένη μου, για μου 'ρθες από πέρα, και να ψηφώ μου λες θεούς και να τους έχω φόβο- το Δία τον αιγιδόσκεπο οι Κύκλωπες δεν ψηφούνε, μήτε τους άλλους τους θεούς, τ' είμαστ' ανώτεροί τους. Δε θα με κάνη η όχλητα του Δία να σας αφήσω, ή εσένα ή τους συντρόφους σου, σα δεν το θέλω απός μου. Λέγε μου ως τόσο, που άραξεις τ' ωριόφτιαστο καράβι; σε κάποιαν άκρη, ή πιο κοντά; τί αυτό να ξέρω θέλω.»

2.Γ Η συνεχής τροφοδότηση του «εγώ» επεκτείνει και αποικίζει τον αφανή χώρο: αυτής της καταστάσεως ο άνθρωπος είτε πάσχει (από την απομόνωση) είτε δρα έναντι αυτής η έλευσή του από το απόκοσμο στον κόσμο αναβάλλεται εσαεί. Οι ψυχολογικοί του λόγοι για να υπάρχει, για να είναι –ακριβώς «εκείνος» να είναι, αυτό το μοναδικό– κρύβονται στον αφανισμό του κοινωνικού και πολιτικού ζώου, του Λόγου και της συν-αισθαντικότητάς του. Σε παρόμοια κατάσταση ίσως κυριαρχούν οι ασυνείδητες λειτουργίες.³⁹ Φύσει πολιτικόν και κοινωνικόν ζώον ο άνθρωπος. Ο Καστοριάδης (2008) ερμηνεύοντας την εν λόγω σύλληψη του Αριστοτέλη θεωρεί ότι ο άνθρωπος είναι θεσμιζόν ζώο, που υπάρχει μόνο μέσα από την ένταξη και τη συμμετοχή του σε μια θεσμισμένη κοινότητα η οποία με τη σειρά της αυτοθεσμιζεται.⁴⁰ Κατά την κυβερνητική (cybernetics)⁴¹ το σύστημα πρέπει να διαθέτει σταθερή αλληλοεπίδραση και ανάδραση μεταξύ των στοιχείων του.⁴² εδώ παρατηρούμε ότι αυτές οι προϋποθέσεις δεν εξυπηρετούνται επαρκώς. Η πολιτεία πιθανώς κινδυνεύει από ένα κατακερματισμό πολλαπλών και μη διαχειρίσιμων αυτοποιητικών (κλειστών ή ημίκλειστων συνεπώς) συστημάτων.⁴³

2.Δ Η απουσία δημόσιου χώρου μειώνει τον ατομικό και δημόσιο «λόγον»: Ο άνθρωπος είναι ον λογικό (διαθέτοντας ορθό λόγο και διάνοια), που θέτει σκοπούς και επιδιώκει την πραγμάτωσή τους. Πέραν τούτου έχει την δυνατότητα να θαυμάζει τις αιώνιες αλήθειες. Η κοινωνία είναι ο φυσικός χώρος του ανθρώπου. Μόνο εντός της δύναται να ξεδιπλώσει τις δημιουργικές του δυνάμεις, ηθικές, πολιτικές και πνευματικές. «Και προφανώς ο ορισμός του ανθρώπου ως ζώου πολιτικού είναι ομοούσιος με τον άλλο ορισμό του (Αριστοτέλη), ως ζώου λόγον ἔχον, διότι ο λόγος υπάρχει μόνο εντός και δια της πόλεως, και αντιστρό-

³⁹ Μπετίνας Ντάβου, *Οι διεργασίες της σκέψης στην εποχή της πληροφορίας: Θέματα γνωστικής ψυχολογίας και επικοινωνίας* (Παπαζήσης, 2000) 167-204.

⁴⁰ Κορνήλιου Καστοριάδη, *Η ελληνική ιδιαιτερότητα*, Τόμος Β' (Κριτική, 2008) 438.

⁴¹ Πλάτωνος, *Αλκιβιάδης*, 135Α.

⁴² Robert L. Flood, Ewart R. Carson, *Dealing with Complexity: An Introduction to the Theory and Application of Systems Science* (Springer, 1993) 8, 232-233.

⁴³ έ.α. 8. Ως αυτοποιητικό σύστημα ορίζεται ένα σφαιρικά δομημένο, αυτοργανωμένο και αυτοτροφοδοτούμενο σύστημα. Σε αντίθεση με τα ανοικτά συστήματα που επιτρέπουν τις συναλλαγές (εισόδους -εξόδους), το αυτοποιητικό σύστημα είναι σχεδόν κλειστό σύστημα, το οποίο δημιουργεί το ίδιο εγγενώς τα απαραίτητα συστατικά με σκοπιμότητα να διατηρήσει την κατάστασή του σε δυναμική ισορροπία, ανάλογα με τις περιβαλλοντικές μεταβολές. Η δομή αυτή ορίζεται κατ' αντιδιαστολή με τις αλλοποιητικές πυραμιδικές ιεραρχίες κεντρικής εξουσίας και δύναμης, που είναι μεγαλύτερες σε έκταση, πιο πολύπλοκες και πιο δυναμικές.

φως πραγματική πόλις υπάρχει μόνο εντός και δια του λόγου. Δεν είναι δυνατό να υπάρξει πόλις χωρίς τη δημιουργία (ελεύθερου) δημόσιου χώρου, αμοιβαίου προβληματισμού και ελέγχου, ανταλλαγών και ένας τέτοιος χώρος είναι ήδη εκ των πραγμάτων λόγος». ⁴⁴ Η πολιτική εξουσία λοιπόν υπάρχει στον λόγον και όχι σε έναν άνθρωπο. ⁴⁵

2.Ε Επαπειλείται η φιλία: Στην ύστερη νεωτερικότητα η μερίκευση της απομονωτικότητας εξαρθώνει την ενοποιητική δημιουργικότητα του κοινού της φιλίας. Χωρίς έρωτα και αγάπη, έγκλειστοι, μέσα στη σπείρα της κοινωνικής νεύρωσης λησμονούμε την αισθαντικότητα και τα συναισθήματα, κυνικά διευθετούμε την τρυφερότητα και ως καθήκον μας επιβάλλεται η επίπεδη ευτυχία. Είναι σίγουρο ότι ζούμε πρωτόγνωρες για εμάς συνθήκες και δεν διαθέτουμε προηγούμενη εμπειρία (πόσο μάλλον πείρα) να διαχειριστούμε την παρούσα κατάσταση. Ποιες θα είναι άραγε οι συνέπειες σε κοινωνικό επίπεδο εάν παραταθεί η πανδημία, δεδομένου ότι σε ανάλογη κατάσταση η «μαύρη πανώλη» (που οδήγησε σε εξίσου μεγάλο διεθνή εγκλεισμό), ξεκίνησε 7 αιώνες πίσω, στο 1348, και κράτησε 8 χρόνια περίπου. Αποτελεί ιστορικό γεγονός ότι με τη λήξη της, μετά από τα εκατομμύρια θανάτων αλλά και την καραντίνα, ο κόσμος δεν ήταν ξανά ο ίδιος. Τί θα γίνει άραγε με εμάς σε παρούσα ή μελλοντική περίπτωση;

2.ΣΤ Η αφανής χώρος αφήνει τον άνθρωπο πρακτικά ανυπεράσπιστο έναντι των εξουσιαστικών ή/και εκμεταλλευτικών σκοπών των τρίτων: Από απόσταση η κάθε εξουσία που κινεί τα νήματα, ήρεμα και μυθικά, διαχειρίζεται την ανησυχία, την αγωνία, την ευχαρίστηση, τις προσδοκίες των ανθρώπων, ψυχο-θεραπεύει και παιδαγωγεί κοινωνικά την ψυχική τους ζωή σ' ένα άλλο πράγμα, για να ζουν και να πεθαίνουν. Η πραγματικότητα που βρίθκει από ψευδείς παραστάσεις και τις διαστάσεις μεταξύ των βουλήσεων, στον κολοφώνα της φενάκης της (fake), καταβροχθίζει αχόρταγα, σπαταλώνοντας την ενέργεια της στη γαλήνη του ληξιπρόθεσμου της επιτυχίας (success). ⁴⁶ Καταπονημένοι για

⁴⁴ Keith Oatley, Jennifer M Jenkins, *Συγκίνηση: Ερμηνείες και κατανόηση* (μτφρ. Μαρία Σόλμαν, Μπέτινα Ντάβου (μτφρ, επιμ.) Παπαζήσης, 2004) 41-60. Καστοριάδη έ.α. 439. Βλ. επίσης Jean-Paul Sartre, *Η θεωρία των συγκινήσεων* (μτφρ Αμιλίου Χουρμούζιου, Εκδόσεις Αρσενίδης, 1980).

⁴⁵ Ο Αριστοτέλης στη *Ρητορική* αναλύει το θέμα της συγκίνησης και του ορθού λόγου διεξοδικά. Βλ. Αριστοτέλους, *Ρητορική*, 1377 επ. Επίσης Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια* V, 10, 1134b 35, Oatley έ.α. 75-79.

⁴⁶ Γεωργίου Πλειού, *Παραποιημένες ειδήσεις (fake news): Ο μετασχηματισμός της προπαγάνδας στην κοινωνία της ενημέρωσης* (Gutenberg, 2021) 33-50 και 183-258. Γεωργίου Πλειού, *Η κοινω-*

κάθε καινούργια μέρα, επιζώντες στη λήθη από τον μηδενισμό της νοσταλγίας, λησμονούμε τα αλλοιωμένα πρόσωπα, απαθανατίζοντάς τα με τις ζωές μας στο μέλλον για το μέτρο. Μήπως έχει ήδη επιβληθεί η κυρίαρχη επιταγή ανάδειξης του μηχανικά αποσυναρμολογημένου ανθρώπου, δηλαδή το αντίθετο του καθολικού ανθρώπου; Μήπως διαφαίνονται οι απαρχές μιας συνομοσίας των πολιτών να ιδρύσουν -εκ παραλείψεως τουλάχιστον- νεοφυή απολυταρχία εν είδη αυτοχειρίας; Μέσα στην μαζικοποίηση των εκδηλώσεων για μια ζωή στην εικονικότητα, ο καθαγιασμός της από τη μυθοπλασία των πρωταγωνιστών της, εμβαθύνει στην πορεία της από-ανθρωποποίησης.⁴⁷ Η ελλείπουσα αλήθεια που βρίσκεται στον κόσμο ως μυστήριο λύνεται γόνιμα από την οικουμενικοποιημένη τάξη της εικονικότητας, προσφέροντας μια θεαματική βεβαιότητα στην κλασική διάσταση της αγάπης (φιλίας -στην Αρχαία Ελλάδα κρύβεται η έννοια της αγάπης που είναι η φιλία). Αισθήσεις, σκέψη και δράση είναι άμοιρες φωτός σε μια πραγματικότητα σχέσεων. Φλεγόμαστε από θεάματα ωμότητας περιδιαβάζοντας τυφλά. Αρχούντως εικονικοί πέραν του βλέμματος και της όρασης παίρνουμε όψεις βιώσιμες που μας επιβάλλονται ως μοίρα. «Η επιδρομή του Δάντη στον Άδη δηλώνει το δράμα της ιδικής μας αδιάλειπτης και αδιέξοδης κωμωδίας».⁴⁸ Είναι πολύ πιθανό το ενδεχόμενο αυτό, ιδίως εάν συνεχιστεί η παρούσα κατάσταση. Το νέο που φανερώνεται -και δεν είναι καθόλου νέο- είναι ο κανόνας της κανονικότητας της κρίσης, η επανάληψη της ομοιότητάς της ανανεώνεται ατελείωτα σ' όλα τα πεδία των εφαρμογών της. Στο απεριόριστο παιχνίδι αποκλεισμού: «Η ανάσχεση μιας λειτουργίας οδηγεί στο βιολογικό θάνατο. Η ανάσχεση μιας ένταξης, στον ψυχολογικό θάνατο. Η ανάσχεση ενός ρόλου, στον κοινωνιολογικό θάνατο».⁴⁹

3. Προτάσεις

Βάσει των παραπάνω προτείνονται τα εξής:

1. Αναγνώριση ότι το νέο πεδίο της ιδεολογικής μάχης είναι ψηφιακό. Προφα-

νία της ενημέρωσης: *Ειδήσεις και νεωτερικότητα* (Εκδόσεις Καστανιώτη, 2011) 19-52.

⁴⁷ Agamben έ.α. 72-73, όπου ο συγγραφέας αναλύει τη φαντασμαγορία του «Κρυστάλλινου Παλατιού», του Crystal Palace. Επί του ίδιου θέματος αναφέρεται και ο Brantlinger αναλύοντας την εκ των πραγμάτων παρακμή που δημιουργείται από το τηλεοπτικό και συναφές θέαμα. Βλ. Patrick Brantlinger, *Bread & Circuses: Theories of Mass Culture as Social Decay* (Cornell University Press, 2016) 249-277.

⁴⁸ Δημήτρη Λιαντίνη, *Γκέμια* (Εκδόσεις Δ. Λιαντίνη, 2006) 191.

⁴⁹ Κώστα Αξελού, *Το παιχνίδι του κόσμου* (μτφρ. Κατερίνα Δασκαλάκη, Εκδόσεις Εστία, 2018) 382.

νός δεν μπορούμε να ανατρέψουμε τον ψηφιακό μετασχηματισμό της κοινωνίας.

2. Να επεμβαίνουμε ενεργά ώστε να τον απαλλάσσουμε (καθημερινά) από τα ελαττώματά του, μέχρι να παγιωθεί όχι μόνο η νέα ψηφιακή εκπαίδευση, αλλά να δημιουργηθεί και η ψηφιακή παιδεία που θα βασίζεται στις οικονομικές αξίες της παιδείας του φυσικού κόσμου.
3. Χρέος των πανεπιστημιακών είναι το να πραγματοποιήσουμε την μετάβασή μας, εν είδη απόβασης, στον ψηφιακό κόσμο, ως μια «Νέα Νορμανδία», δηλαδή να αναλάβουμε συνειδητά τη μαζική μας μεταφορά στο νέο ψηφιακό πεδίο ιδεολογικής μάχης. Πιστεύουμε ότι μπορούμε να εκμεταλλευτούμε τα φυσικά ελαττώματα του ψηφιακού κόσμου και κυρίως την ομαδοποίηση – οπαδικότητα που τον διακρίνει και να επικοινωνήσουμε τον ορθό λόγο. Κίνδυνος δεν υπάρχει μόνο από τη ψευδή πληροφόρηση, αλλά κι από την απουσία του ορθού λόγου σε αδιανόητα ευρύ πεδίο.
4. Να το πράξουμε άμεσα. Αλλιώς ο κίνδυνος είναι η επικυριαρχία των ηλιθίων, χρήσιμων ή απλώς ανόητων. *«Έδωσαν δικαίωμα λόγου σε λεγεώνες ηλιθίων οι οποίοι προηγουμένως δεν μιλούσαν παρά σε μπαρ, μετά από ένα ποτήρι κρασί. Τότε δεν έκαναν κακό στους υπόλοιπους. Εκεί κάποιος τους έκοβε την κουβέντα, ενώ τώρα έχουν το ίδιο δικαίωμα να μιλούν όσο και αυτοί που κατέχουν ένα βραβείο Νόμπελ»* (Ουμπέρτο Έκο).⁵⁰

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Στην Ελληνική:

- Agamben Giorgio, *Μέσα χωρίς σκοπό* (μτφρ. Ζαχαρούδης Θάνος, Παπαναγιώτου Αθηνά, Εκδόσεις Νήσος, 2020)
- Αξελός Κώστας, *Το παιχνίδι του κόσμου* (μτφρ. Κατερίνα Δασκαλάκη, Εκδόσεις Εστία, 2018)
- Απολλόδωρου, *Βιβλιοθήκη*
- Αριστοτέλους, *Ηθικά Νικομάχεια*
- Αριστοτέλους, *Περί ψυχής*
- Αριστοτέλους, *Ρητορική*
- Βενιζέλος Ευάγγελος, «Πανδημία, θεμελιώδη δικαιώματα και δημοκρατία» *Δικαιώματα του ανθρώπου*, 84 (2020) 275-300

⁵⁰ Renata Martini Kristo, 'Umberto Eco and Emotions in The Time of Internet' (2017) 4(7) *International Journal of Social and Educational Innovation (IJSEIro)* 51-58.

- Badiou Alain, Bourdieu Pierre, Butler Judith, Didi-Huberman Georges, Khiari Sadri, Jacques Rancière, *Τί είναι λαός;* (μτφρ. Καράμπελας Γιώργος, Παπακώστας Δημήτρης (επ.) Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, 2014)
- Badiou Alain, *Μεταφυσική της πραγματικής ευτυχίας* (μτφρ. Φώτης Σιατίτσας, Πατάκης, 2015)
- Bauman Zygmunt, Leoncini Thomas, *Γεννημένοι ρευστοί: Μεταμορφώσεις της 3^{ης} χιλιετίας* (Πατάκης, 2017)
- Bauman Zygmunt, *Ρευστοί καιροί* (Μεταίχμιο, 2009)
- Βουδούρης Ιωάννης, «Νομική και εννοιολογική προσέγγιση αρχών της επιείκειας» στο Χρίστος Κληρίδης (επ.) *Δημόνασσα - Επετηρίδα του Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Frederick* (Λευκωσία - Λεμεσός, Πανεπιστήμιο Frederick, 2019)
- Γιουβενάλη (Juvenal), *Satires X* (10)
- Cirpolla Carlo C., *Οι βασικοί νόμοι της ανθρώπινης ηλιθιότητας* (μτφρ. Γ. Πολυκανδριώτης, Εκδόσεις Κέδρος, 2012)
- Δαγτόγλου Δ. Πρόδρομος, *Συνταγματικό δίκαιο: Ατομικά δικαιώματα*, τομ. Α (Αθήνα, Αντ. Σάκουλα, 1991)
- Δουζίνας Κώστας, *Το τέλος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων* (Παπαζήσης, 2006).
- Δέγλερης Παναγιώτης, *Οι Δημόσιες συμβάσεις στην ενωσιακή έννομη τάξη* (Αθήνα - Θεσσαλονίκη, Σάκουλας, 2019)
- Ερωτοκρίτου Γιώργος, Αρτέμης Πέτρος, *Διατάγματα* (Λευκωσία, Ερωτοκρίτου - Αρτέμης, 2016)
- Giddens Anthony, *Η μεταμόρφωση της οικειότητας: Σεξουαλικότητα, αγάπη & ερωτισμός στις μοντέρνες κοινωνίες* (μτφρ. Απόστολος Καλογιάννης, Μπετίνα Ντάβου (επ.) Πολύτροπον, 2005)
- Giddens Anthony, *Οι συνέπειες της νεωτερικότητας* (μτφρ. Γιώργος Μερτίκας, Εκδόσεις Κριτική, 2014)
- Καϊδατζής Ακρίτας, «Πανδημία, δημοκρατία, δικαιώματα. Το τέλος του συνταγματικού δικαίου;» *Δικαιώματα του ανθρώπου*, 84 (2020) 381-430
- Καστοριάδης Κορνήλιος, *Η ελληνική ιδιαιτερότητα*, Τόμος Β' (Κριτική, 2008)
- Κατρούγκαλος Γεώργιος, «Η προστασία της εμπιστοσύνης του πολίτη προς το Κράτος» (1993) *Διοικητική Δίκη* 940-970
- Κληρίδης Χρίστος Φ., *Κυπριακό δίκαιο της επιείκειας* (Αθήνα, Νομική Βιβλιοθήκη, 2021)
- Λαζαράτος Παναγιώτης, «Η αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του ιδιώτη έναντι της διοικήσεως» 2003 (I) *Δικαιώματα του ανθρώπου* 129-134
- Λεβινάς Εμμανουήλ, *Ελευθερία και εντολή* (μτφρ. Μιχάλης Πάγκαλος, Εστία, 2007)

- Λιαντίνης Δημήτρης, *Γκέμια* (Εκδόσεις Δ. Λιαντίνη, 2006)
- Λοΐζου Ανδρέας, *Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας* (Λευκωσία: Λοΐζου, 2001, επανεκδ. 2019)
- Λουκρητίου, *Διογένης Λαέρτιος*
- Musil Robert, *Περί βλακείας* (μτφρ. Γ. Δεπάστας, 10η εκδ. Εκδόσεις Ολκός 2010, αρχική: Insel Verlag, Frankfurt am Main und Leipzig, 2000)
- Ντάβου Μπετίνα, *Μικρά ψυχολογικά* (Παπαζήσης, 2020)
- Ντάβου Μπετίνα, *Οι διεργασίες της σκέψης στην εποχή της πληροφορίας: Θέματα γνωστικής ψυχολογίας και επικοινωνίας* (Παπαζήσης, 2000)
- Oatley Keith, Jenkins M. Jennifer, *Συγκίνηση: Ερμηνείες και κατανόηση* (μτφρ. Μαρία Σόλιμαν, Μπετίνα Ντάβου (μτφρ. - επ.) Παπαζήσης, 2004)
- Ομήρου, *Οδύσσεια*
- Παντελή Μ. Αντώνη, *Εγχειρίδιο συνταγματικού δικαίου* (3^η εκδ. Λιβάνη, 2016)
- Παπαδοπούλου Τριανταφυλλιά, *Συνταγματικό δίκαιο* (Κάλλιπος, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Συγγράμματα και Βοηθήματα, 2015)
- Πλάτωνος, *Αλκιβιάδης*
- Πλάτωνος, *Κρίτων*
- Πλάτωνος, *Πολιτεία*
- Πλειός Γεώργιος, *Η Κοινωνία της ενημέρωσης: Ειδήσεις και νεωτερικότητα* (Εκδόσεις Καστανιώτη, 2011)
- Πλειός Γεώργιος, *Παραποιημένες ειδήσεις (fake news): Ο μετασχηματισμός της προπαγάνδας στην κοινωνία της ενημέρωσης* (Gutenberg, 2021)
- Πολίτης Γιώργος, Κατσιφαρέα Καλλιόπη, Κλή Μαρία, *Έννοιες και όροι του Κορνήλιου Καστοριάδη* (Βιβλιοπέλαγος, 2013)
- Πολίτης Γιώργος, «Το φιλελεύθερο δημοκρατικό υπόδειγμα εμπρός στην πανδημία» *Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση* (2021) 38(112) 3-23
- Πολυβίου Πολύβιος, *Δίκαιο των συμβάσεων* τομ. Α (Λευκωσία, Εκδόσεις Χρυσ αφίνης - Πολυβίου, 2014)
- Πρεβεδούρου Ευγενία, «Η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης στη νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων» 1998 (29) *Δίκη* 670-703
- Sartre Jean-Paul, *Η θεωρία των συγκινήσεων* (μτφρ. Αιμίλιος Χουρμούζιος, Εκδόσεις Αρσενίδης, 1980)
- Σιδηροπούλου Ανθή, *Ψυχολογικές διαδρομές στην ψηφιακή εποχή: Από το multitasking στην πολυδιεργασία της ύπαρξης* (Παπαζήσης, 2019)
- Σταθόπουλος Μιχάλης, *Επιτομή γενικού ενοχικού δικαίου* (2^η εκδ. Σάκκουλας, 2016)

- Στυλιανού Άρης, *Θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου από τον Γκρότιους στον Ρουσσώ* (Πόλις, 2006)
- Τσάτσος Δημήτρης, *Συνταγματικό δίκαιο*, τόμ Α' Θεωρητικό Θεμέλιο (4^η έκδ. Αντ. Σάκουλας, 1994)
- Τσουκαλάς Κωνσταντίνος, *Ο αόρατος Λεβιάθαν: Δημοκρατία, δικαιοσύνη και ηθική στα χρόνια της κρίσης* (Πόλις, 2020)

Ξενόγλωσση:

- Agamben Giorgio, *State of Exception* (trsl. Kevin Attell, University of Chicago Press 2005; original 2003)
- Atiyah S. Patrick, *Rise and Fall of the Freedom of Contract* (Clarendon Press Oxford, 2003)
- Basham A. L., *The Wonder that was India* (Calcutta, Allahabad, Bombay, Delhi: Rupa, 1959 reprint 1986)
- Brantlinger Patrick, *Bread & Circuses: Theories of Mass Culture as Social Decay* (Cornell University Press, 2016)
- Brown Rob, 'The citizen and trust in the (trustworthy) state' 2020 (35)4 *Public Policy and Administration* 384-402
- Flood L. Robert, Carson R. Ewart, *Dealing with Complexity: An Introduction to the Theory and Application of Systems Science* (Springer, 1993)
- Giddens Anthony, *The Consequences of Modernity* (Polity Press, 1991)
- Horkheimer Max, Adorno Theodor W., Schmid Noerr Gunzelin (ed.), *Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments* (Edmund Jephcott (transl.), Stanford University Press, 2002)
- Kristo Martini Renata, 'Umberto Eco and Emotions in The Time of Internet' 2017 4(7) *International Journal of Social and Educational Innovation (IJSEIro)* 51-58
- McLuhan Marshall, *Understanding Media: The Extensions of a Man* (McGraw-Hill, 1965 (1964))
- Marx Karl, 'Conspectus of Bakunin's Statism and Anarchy' (1926) *Letopisi Marksizma*
- McKendrick Ewan, *Contract Law* (12^η έκδ. Palgrave, 2017)
- Nozick Robert, *Anarchy, State and Utopia* (Basic Books, 1974)
- Orlitzky Marc, 'Virtue Signaling: Oversocialized 'Integrity' in a Politically Correct World' στο Marc Orlitzky, Manjit Monga (επ.), *Integrity in Business and Management: Cases and Theory* (Routledge, 2017)
- Sabine George H., *History of Political Theory* (3rd edn, NY: Holt, Rinehart & Winston, 1961)

- Schmitt Carl, *Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty* (trsl. George Schwab, MIT Press 1985; original 1922)
- Scott Adams, *The Dilbert Future. Thriving on Stupidity in the 21st century* (Harper Business reprint, 1998)
- Thomassen J.A. Jacques, ‘What’s Gone Wrong with Democracy, or with Theories Explaining Why It Has?’ στο T. Poguntke, S. Rossteutscher, R. Schmitt-Beck, S. Zmerli (επμ.) *Citizenship and Democracy in an Era of Crisis*, (Routledge, 2015)
- Treitel Guenter Heinz (συγγ.), Peel Edwin (επ.) *Treitel, The Law of Contract* (14^η εκδ. Sweet & Maxwell, 2015)
- United Nations, “Covid 19 and Human Rights. We are all in this together” *UN Sustainable Development Group*, April 2020,
<https://unsdg.un.org/resources/covid-19-and-human-rights-we-are-all-together>
(ανακτήθηκε 4/10/2021)

ΔΡ ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗΣ
ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ, ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ FREDERICK.
ΚΑΙ
ΔΡ ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ
ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ, ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ FREDERICK.

DR SOTERIS THEOCHARIDES
ASSOCIATE PROFESSOR, DEPARTMENT OF LAW
SCHOOL OF BUSINESS & LAW
FREDERICK UNIVERSITY
AND
DR IOANNIS VOUDOURIS
ASSISTANT PROFESSOR, DEPARTMENT OF LAW
SCHOOL OF BUSINESS & LAW
FREDERICK UNIVERSITY.

※ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ είναι επιστημονικό σωματείο χωρίς κερδοσκοπικούς σκοπούς. Αποβλέπει στη συνένωση των ελληνικών φιλοσοφικών δυνάμεων και στην καλλιέργεια και στην προβολή της φιλοσοφίας στον ελληνικό και στο διεθνή χώρο. Ως τακτικά μέλη της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας γίνονται δεκτοί Έλληνες που έχουν Διδακτορικό Δίπλωμα και επιδίδονται στον φιλοσοφικό στοχασμό και γενικότερα εκδηλώνουν έμπρακτο ενδιαφέρον για τη φιλοσοφία. Η εγγραφή νέων μελών γίνεται ύστερα από υποβολή αίτησης του ενδιαφερομένου, με πρόταση του Διοικητικού Συμβουλίου της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας και μετά από σχετική έγκριση της Γενικής Συνέλευσης των μελών της.

※ Η Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση είναι το επιστημονικό περιοδικό της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας. Εκδίδεται τρεις (3) φορές το χρόνο, αδιάλειπτα από το 1984. Αποτελεί το αρχαιότερο και το πιο σημαντικό φιλοσοφικό περιοδικό της Ελλάδος. Απευθύνεται προς όλους ερευνητές και στοχαστές, είτε αυτοί ζουν στην Ελλάδα ή αυτοί διαμένουν στο εξωτερικό. Η προσπάθεια της είναι ενωτική και οι ορίζοντές της ανοιχτοί. Αγκαλιάζει ισότιμα όλα τα φιλοσοφικά ρεύματα και κινήματα και προωθεί δημοσιεύσεις στους κλάδους της φιλοσοφίας των ανθρωπιστικών και των κοινωνικών επιστημών. Πιστή στις αρχές του πνευματικού πλουραλισμού, που υπαγορεύονται από το ίδιο το Καταστατικό της Εταιρείας, η έκδοση έχει ως στόχο τη συνένωση όλων των ελληνικών φιλοσοφικών δυνάμεων και ταυτόχρονα την καλλιέργεια και την προβολή της ελληνικής φιλοσοφίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό. Εδώ και 40 χρόνια η Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση αποτελεί τη γνήσια έκφραση του ζωντανού ελληνικού φιλοσοφικού στοχασμού.

Δημοσιεύσεις

Το περιοδικό δέχεται επιστημονικές δημοσιεύσεις, δοκίμια, ερευνητικά σημειώματα και πορίσματα, βιβλιοκρισίες και άλλα έργα. Η επιστημονική δημοσίευση υπόκειται σε διπλή ανώνυμη κρίση από ειδικούς (double blind peer review).

Οδηγίες για τους συγγραφείς

Η κύρια γλώσσα του Περιοδικού είναι η Ελληνική. Το Περιοδικό δέχεται επίσης σημαίνουσες επιστημονικές δημοσιεύσεις στην αγγλική και στη γαλλική γλώσσα. Όλα τα έργα πρέπει να είναι πρωτότυπα. Την ευθύνη της γλωσσικής μορφής και του περιεχομένου των κειμένων έχουν αποκλειστικά και μόνο οι συγγραφείς. Όλες οι εργασίες πρέπει να αποστέλλονται μέσω ηλεκτρονικής αλληλογραφίας (email) στη Γραμματεία του Περιοδικού.

Χρεώσεις

Αξία συνδρομής: Ελλάδα €30 ευρώ, ΕΕ €40 ευρώ, εκτός ΕΕ €50 ευρώ, οργανισμοί €50 ευρώ. Δημοσίευση έργων μόνο με DOI €70 ευρώ και αξιολογημένης επιστημονικής εργασίας με DOI €150 ευρώ.

Πνευματική ιδιοκτησία

Οι δημοσιευμένες επιστημονικές εργασίες, καθώς και άλλα έργα για τα οποία έχει εκδοθεί DOI, διαθέτουν άδεια Creative Commons. Η πνευματική ιδιοκτησία για τις λοιπές δημοσιεύσεις (το © Copyright) ανήκει στην Ελληνική Φιλοσοφική Επιθεώρηση.

Δεοντολογία της έρευνας

Το περιοδικό λαμβάνει όλα τα εύλογα μέτρα για να εντοπίσει και να αποτρέψει τη δημοσίευση έργων για τις οποίες έχει διαπιστωθεί παράτυπη συμπεριφορά.

Διεύθυνση

Καθηγητής Κωνσταντίνος Βουδούρης

Διευθυντής συντάξεως της ΕΦΕ

Σιμωνίδου 5, 17456 Άλιμος, Ελλάς.

Ηλεκτρονική επικοινωνία της ΕΦΕ και του Περιοδικού: info@philosophia.org.gr

ιστότοπος: www.philosophia.org.gr

DOI: 10.57587/GPR

Αναλυτικά οι λεπτομέρειες στην ιστοσελίδα: www.philosophia.org.gr